

Nemanja J. Radulović*

Univerzitet u Beogradu,
 Filološki fakultet

**JAPANSKE NARODNE PRIPOVETKE (NIHON NO MUKAŠIBANAŠI).
 PRIREDILA I PREVELA S JAPANSKOG DANIJELA VASIĆ. BEOGRAD,
 UKRONIJA, 2016, 277 STR.**

prikaz
 UDC 821.521-34:398.2(048.83)

Danijela Vasić, predavač japanskog jezika i književnosti na Katedri za orijentalistiku Filološkog fakulteta u Beogradu, opredelila se za usamljeničko polje rada u domaćoj humanistici: japanski folklor, naročito u komparativnoj perspektivi. G. 2002. objavila je prevod pripovedaka Ainua (starosedelačkog naroda japanskih ostrva). Bila je deo tima koji je 2008. preveo *Kođiki*, klasično delo japanske književnosti, a samostalno je 2010. dala prevod *Priče o sekaču bambusa (Taketori monogatari)*, drugog primera stare pripovedačke tradicije Japanaca. Kođikiju je posvetila studiju *Sunce i mač - japanski mitovi u delu Kođiki* (2008), gde je istraživala internacionalne motive, a o drugom pomenutom delu govori studija *Mesečeva princeza - usmeno i pisano u drevnoj japanskoj književnosti* (2013), takođe sa naglašenim komparativnim aspektom. Nova knjiga je još jedan vredan primer posvećenosti ovoj temi. Ovoga puta D. Vasić je srpskom čitaocu dala izbor japanskih narodnih pripovedaka, sa obimnim kritičkim aparatom.

Nemamo mnogo prevoda istočnih narodnih pripovedaka s izvornika. U poslednjih dvadesetak godina mogu se pomenuti izbori arapskih pripovedaka prevedenih s različitih dijalekata Srpska Leštarića (*Antologija arapske narodne priče*, Beograd, 1994; *Ribareva kći*, Beograd, 1998; *Zlatni skiptar*, Beograd, 2014), antologija korejskih narodnih pripovedaka Sang-Hun Kima (Beograd, 2002), te kineske pripovetke bliske folkloru u izboru Ade Zečević i Mirjane Đurđević (Beograd, 2006; obe su prevoditeljke 1993. dale i izbor iz dela Pu Sunlinga).

Danijela Vasić izabrala je 41 pripovetku i opremila zbirku predgovorom, komentarima i indeksima, tako da knjiga predstavlja uzor prema kome se nadamo

* Filološki fakultet, Univerzitet u Beogradu, Studentski trg 3, 11 000 Beograd; e-mail: nem_radulovic@yahoo.com nemanja.radulovic@fil.bg.ac.rs

da će se i ubuduće pojavljivati prevodi stranih narodnih pripovedaka (ne treba pominjati koliko bi srpskim folkloristima značili ovako priređeni prevodi turske pripovedne građe, na primer).

Antologiju otvara uvod od skoro stotinu strana koji se može posmatrati kao zasebna studija. U njoj autorka predstavlja tri važna pitanja. Prvo, taksonomski nezaobilazno, jeste opis i terminologija japanske usmene proze. Očekivano će čitalac pokušavati da uspostavi analogije s onim što mu je poznato, tako da će detaljna objašnjenja (i upozorenja) predgovora biti od velike pomoći. Recimo, podela na mukašibanaši i densecu podseća na prvi pogled razlikovanje pripovedaka (Märchen) i predanja (Sage) (izdvajam samo dva od više žanrova, mitovi (šinva) , na primer, stoje zasebno). Ipak, ispostavlja se da pod prvi termin mogu spadati i pripovetke i predanja, dok bi drugi bile legende (religious tales), koje se u evropskoj folkloristici uobičajeno posmatraju kao podvrsta pripovedaka. Japanska terminologija jeste se izgradila ugledanjem na evropsku folkloristiku, ali je zadržala neke svoje karakteristike, ne koristeći nužno prevode ili kalkove. U pozadini stoje drugačije kulturološke okolnosti: na primer, mit za Japance nije nešto što pripada prošlosti i oblasti opreznih (ili neopreznih) dijahronijskih rekonstrukcija, već živ reliigjski fenomen. Primetno je da nema jednog stabilnog pojma za pripovetku, već su domaći folkloristi odlučili da termine učvrste. Usvojeni termin za pripovetku je onaj koji su koristili sami informatori (emski), dok nije prihvaćena kovanica koju su predlagali sami proučavaoci. Zbog ove složenosti Danijela Vasić opredelila se opravdano upravo za upotrebu naziva i podela koje koriste sami Japanci, umesto da pokušava da ih „prevede“ u evropski sistem.

Zajedno s ovim idu veoma važni primeri odnosa usmene i pisane tradicije: ulaska folklornih narativa u pisano stvaranje starijih perioda, kao i nastanak onog što bi odgovaralo književnosti za decu i evropskim i bliskoistočnim knjigama za narod. Druga važna stvar o kojoj uvod govori jeste nastanak moderne folkloristike u Japanu. Kao i u drugim sredinama, ona je obično vezana za jednog „oca osnivača“ (Jakob Grim, Vuk itd.) koji baca senku na niz narednih generacija. Kod Japanaca to je bio Kunio Janagita (1875-1962). Iz detaljno predstavljenog rada treba izdvojiti nekoliko elemenata: terenski rad (i ogroman broj zapisa); želja za autentičnim zapisima, ali istovremeno i njihovo dorađivanje da bi se stiglo do „izvornijeg“ praoblika; obaveštenost o aktuelnim kretanjima u svetskoj folkloristici (od grimovskih pojmova do britanske antropologije i pojma folklora), praćena uporednom željom da se pronade i očuva japanska autohtonost u pripovetkama.

Uočava se da se, kao i u Indiji i Kini, folkloristika javlja kasnije nego u Evropi, što svakako treba posmatrati u sklopu kasnijeg uticaja herderovskih ideja i pojma nacije, koji se opet javljaju kao deo zapadnih uticaja u periodu modernizacije (Meiđi era u slučaju Japana). Mada je japanska folklorna tradicija nesumnjivo stara, njeno korišćenje za legitimizaciju ovih ideja zahtevalo je veću promenu društvenog i kulturnog konteksta. Treća oblast o kojoj nas uvod obaveštava jesu kretanja u japanskoj folkloristici: pregled čiji je značaj zbog jezičke barijere teško dovoljno pohvaliti. Koliko vidimo, zastupljeni su bili etnografska istraživanja motiva; strukturalizam; ispitivanje konteksta pripovedanja; psihološki pristupi. Posebno treba izdvojiti rad na indeksiranju; velik broj pripovedaka (na jednom mestu pominje se preko 60 000 varijanata) klasifikovan je prema Arne-Tompsonovom sistemu koji se, kao i u slučaju kineskih ili turskih pripovedaka, nije dao preneti u potpunosti već je bila neophodna adaptacija i formiranje brojeva za nacionalne tipove. Impresivno je što su u razmaku od nekoliko decenija japanski folkloristi uradili nekoliko verzija indeksa pripovednih tipova. Navedena istraživanja očigledno prate svetska kretanja u poslednjih pola veka, ali u pozadini se može stalno osetiti osobenost, nasleđena još od Janagite: odnos prema pitanju autohtonosti pripovedaka, što je na korak od ideološkog čitanja građe. Mada zaključujemo o ovome iz druge ruke, to nam govori nešto o specifičnostima folklorističkog rada u Japanu. Danijela Vasić je tu uspela da sačuva distancu tako da nacionalne pristupe građi ne preuzima nekritički. Detaljno predstavljena periodizacija, terminologija, građa, osvrt na istraživanja, uz uključanje inače nedostupnog nam materijala, kao što je recimo tabela klasifikacije pripovedaka, praćeno je osvrtima na opšta teorijska pitanja folkloristike i poređenja sa čitaocu poznatijim evropskim pojmovima. Posebna se pažnja ukazuje srpskim primerima jer se teorijski zaključci izvedeni na domaćoj građi porede sa japanskom, tako da dobijamo i mali komparativistički podsetnik motiva.

Nakon ovakvog uvoda, slede same pripovetke, izabrane iz antologije *Sto odabranih japanskih pripovedaka* poznatog folkloriste i tvorca indeksa pripovedaka Kođija Inadea (prema izdanju iz 2010). (Izuzetak je internacionalno poznata varijanta o mišjem venčanju preuzeta iz drugog izvora). Tekstovi žanrovski predstavljaju (otprilike) bajke, novele, priče o životinjama, legende, etiološka predanja, s tim da ima i preplitanja žanrova; jedna pripovetka zapisana je od Ainua. Nisam kvalifikovan da ocenjujem prevod, ali čisto čitalački moram reći da je sasvim tečan; prevoditeljka je dočarala ritam usmenog pričanja a zaobišla usiljene arhaizacije. Budistički pojam „čiste zemlje“, na primer, prenet je bajkovnim „rajski

dvorac", dok je preciznije objašnjenje preneto u komentar. Na pojedinim mestima trudila se da diskretno dočara odlike neposredno zabeleženog živog pripovedanja iz izvornika. Primećuje se da su pojedini prevodilački problemi bili veliki: prenos realija (od naziva bilja preko svakodnevice starog Japana do religijskih pojmova) ili onomatopeje koje često čine finalne formule. Čitaocu je u najvećem broju slučajeva pružena i mogućnost da čuje izvornik (za onomatopeje), odnosno izvorni naziv uz opisni prevod (za realije). Evo jednog primera: „Dok je onibaba prelazila reku: đabu-đabu-đabu, učenik konačno stiže nazad u hram". „Onda mu otvori vrata i smesti ga u veliku rupu od ognjišta i spusti poklopac: pataan".

Autorka je odlučila da u rasporedu pripovedaka sledi japanski način, kako su ga ponudili K. Janagita i S. Keigo u uticajnom *Priručniku za sakupljanje narodnih pripovedaka* (1963), kojim se tekstovi grupišu prema idealno predstavljenom životnom ciklusu (pojedini tipovi odgovaraju rođenju, pojedini svadbi itd). Dvojica japanskih folklorista su od 99 pripovedaka napravili jednu „metapripovetku" i pridodali stotu formulnu („beskonačnu"). Ovakav način je neobičan i može se kritikovati: jedan motiv, recimo čudesnog rođenja, proglašen je centralnim, dok se bajka sastoji od više motiva i funkcija (gde svrstati bajku koja počinje čudesnim rođenjem, nastavlja zadacima a završava svadbom?) Kritike ne idu na račun prevoditeljke kojoj treba zahvaliti što je odlučila da nam predstavi način rada karakterističan za jednu nacionalnu folkloristiku. Raspored pripovedaka prema Arne-Tompsonovom indeksu (kako su dati u komentarima) izgledao bi ovako: 440; 301V, 513; 408; 555-751S*-1889N; 1462, 1829; 510; 706; 1525A, 623; 565; 675; 980; 1087; 503; 1143A, 480; 312A, 510; 210V; 555, 715S*; 121; 1373A; 465, 413; 465, 677*; 516V; 91; 535V; 313N*, 313D*, 314, 334; 503; 86; 2300. Navodimo samo one koje su klasifikovane prema AT sistemu, izostavljajući one koje imaju oznaku samo prema nacionalnom. Očigledno je i primena Arne-Tompsonovog sistema ovde često bila samo približna, ali isti slučaj je i sa građom drugih usmenih tradicija.

Tekst svake pripovetke praćen je, pored ove klasifikacije prema japanskom i međunarodnom sistemu, podacima o mestu zapisivanja i informatoru kao i izdvojenim inicijalnim i finalnim formulama u prevodu i izvorniku (japanskim pismom i transkripcijom; naslovi se takođe daju na ovakav način). Sledе folkloristički komentari, vezani za japanski etnografski kontekst, kojima se objašnjavaju detalji, a i daju podaci o varijantama (često i u širem azijskom kontekstu), uključujući i one iz starijih perioda japanske umetničke književnosti. Autorka će se osloniti na opštije etnografske pojmove, ali je na prvom mestu posvećena folklorističkoj problematici

žanrovskog određenja. Posebno su dragocena poređenja sa srpskom građom iz zbirki Vuka Karadžića i Veselina Čajkanovića; ona skreću pažnju na zajedničke motive, kao i na opštija žanrovska pitanja, bez ulaženja u neku od teorija o sličnostima.

U dodatku se nalaze tabela uvodnih i završnih formula (dvojezično), mapa Japana sa prefekturama koja treba da pomogne čitaocu u lociranju mesta zapisivanja, te indeks imena i japanskih termina.

Šta naposljetku srpski čitalac zainteresovan za folkloristiku može da zaključi o japanskim pripovetkama? Uz sav oprez koji nalaže izbor iz građe od nekoliko desetina hiljada zapisa, neizbežno se traže sličnosti i razlike. U analizi ovih drugih bilo bi uputno izbeći svaku egzotizaciju. Često pripovetke završe etiološkim predanjem („Urihimeko“, „Mlin koji izbacuje so“, „Žena nebesnica“, „Majmunova jetra“, slično i „Zlatna dinja“). S druge strane postoji i približavanje legendi: čudesni pomoćnik na kraju postaje božanstvo kom se na kućnom oltaru odaje poštovanje („Tri brata“); budizam utiče i na legendarno oblikovanje pripovedaka „Sneg koji je sakrio tragove „ i „Kipovi...“ „Mešanje“ žanrova sreće se i u evropskom folkloru, pa i srpskim zapisima, od Vrčevića do novijih zbirki. Ovakva „kontaminacija“ u jednom se slučaju objašnjavala „orijentalistički“, u drugom se kao uzrok navodi uticaj savremenosti („kvarenje“, „gubljenje“), međutim srodnost postupka u različitim regijama i periodima upućuje izgleda na veću opreznost prilikom klasifikacije neke varijante kao „čistog“ ili „nečistog“ primera žanra.

Izdvajamo neke osobenosti. Glavni junaci često su starac i starica. U jednoj varijanti bajke („Tri brata“) junak je najstariji brat, ne najmlađi; i u varijanti „Pepeljuge“ („Nukafuku i Komefuku“) naglašeno je da je junakinja starija sestra. Ovo je povezano i s nekim strukturnim razlikama. U bajci „Dečak iz breskve“ koja je i školskim programima kanonizovana kao primer bajke i metonimija japanskog folkloru, nema svadbe na kraju: junak se po pobedi čudovišta i sticanju blaga vraća kući roditeljima. Po tome bi odgovarala tipu tzv. dečije, ne muške bajke (B. Holbek). (Varijante su već srodnije evropskoj bajci jer junak stiče nevestu i s njom se vraća kući ili dovodi roditelje u novi dom).

U pripovetkama o životinjskom mladoženji i životinjskoj nevesti primetna je duboka razlika prema odnosu ljudskog i životinjskog koda kakav srećemo u evropskoj bajci. U zapadnim varijantama dolazi do spasavanja i preobražaja u ljudski oblik, što ušućuje na suštinsku antropocentričnost žanra. U japanskim primerima ljudski junak/junakinja rešavaju se životinjskog supružnika kao opasnog ili ih natprirodna nevesta napušta zbog kršenja tabua. Ovakva shvatanja bliža su

evropskom predanju ili mitu; kod nas se sreće i u stihovnoj tradiciji o vilinskoj nevesti. Odsustvo motiva preobražaja zoomorfnog partnera, štaviše njegovo uklanjanje, možda dolaze od jače veze sa verovanjima (bilo bi interesantno videti širi kontekst predstava o životinjama koje su predstavljene kao muž/žena u ovim tekstovima). Isti se primeri sreću u korejskim i kineskim pripovetkama o nevesti-lisici. Odsustvo motiva „izbavljenja“ životinjskog supružnika sreće se i u narativima severnoameričkih Indijanaca, što sve pruža materijal za komparativna istraživanja. Treba naglasiti suprotan pravac odnosa ljudskog i životinjskog. U evropskoj bajci ljudski mladoženja ili nevesta oslobađaju se iz životinjskog oblika. U japanskim narativima javljaju se u ljudskom obliku, ali on je prividan: iza se krije životinjsko (suštinski demonsko) biće (žena vučica, roda, riba, pauk). U nekim varijantama supruga nije opasna: životinja kojoj je ukazana pomoć u narednoj epizodi pojavljuje se u ljudskom vidu, kao nosilac čudesne pomoći, ali kao supruga, ne kao bajkovni pomoćnik koji obezbeđuje sredstvo ili rešava zadatke. U pripoveci „Vrba Orju“ duh vrbe zaljubljuje se u devojku i javlja joj se u ljudskom vidu; mada je ljubav obostrana, brak nije moguć. Vrbu na kraju poseku i ugrade u hram. Preneti smo u znatno drugačiji svet gde umesto jasnih određenja žanrova i odnosa likova, imamo suptilnije prelaze (ili je suptilnost barem utisak koji se nama nameće). U pripoveci „Urihimeko“, koja odgovara poznatom tipu bajke, lažna nevesta nije Ciganka (kao na Balkanu) ili Mavarka (kao kod Španaca), već demonsko biće amandaku: estetski kontrast sjajnog i crnog zamenjuje se impulsom iz verovanja, tamna nevesta postaje monstruozno biće.

Upada u oči i odsustvo kralja/cara; kao „visok“ personaž određeni su lokalni gospodari i bogataši ili njihovi sinovi. Svet je na neki način suženiji i lokalniji (ili je car bio previše sakralna figura da bi se uključivao ovde?) Fantastičan svet (uslovno fantastičan jer postoji veza sa verovanjima), izvor magijske snage i bogatstva smešten je često na dnu mora. Pripovetka „Deda Cvetko“ sreću i bogatstvo vezuje za lik šteneta, što se često sreće i u srpskim narativima o animističkoj sreći („nafaka“). Motiv pretvaranja pepela u cveće objašnjen je etnološkim kontekstom, mada je teško odupreti se utisku da tu ima i nečeg od karakteristično japanskog estetizma. Još jedan prilog istočno-zapadnom divanu jeste i motiv zaljubljivanja prema slici, poznat romanima evropskog srednjeg veka i islamskog kulturnog kruga; još je interesantnije što se taj motiv ovde vezuje za negativca. „Kukavica i braća“ odgovara etiološkom predanju i Danijela Vasić tekst sasvim opravdano poredi sa Karadžićevim zapisom. Osećaju se i neke dublje kulturološke, ako ne i etnopsihološke razlike:

nastanak ptice se kod Japanaca vezuje za „Kainov kompleks“, internacionalni motiv bratoubistva. Kod Srba za ljubav sestre prema bratu, čiji je značaj za folklorne žanrove dobro poznat.

Još jednom, reč je o rezultatu koji treba pozdraviti, o poslu i prevodilačkom i istraživačkom. Da naglasim na kraju: mada sam u prikazu govorio o folklorističkim aspektima ovo nije neka suvoparna studija. Čitalac kom Arne-Tompsonov indeks ili pitanje žanrova nisu najpreča stvar na svetu može sasvim da preskoči ove delove i da se kroz jasan i pitak prevod prenese u jedan osoben pripovedni svet.